

Opponensi vélemény

Szilágyi Zsófia

Móricz Zsigmond

című akadémiai doktori értekezéséről

Elöljáróban kénytelen vagyok megjegyezni, hogy nem tartom szerencsésnek, amikor a disszertációt publikált könyvváltozatban kapja kézhez az opponens, akit ez óhatatlanul kész helyzet elé állít. Hiszen így arra korlátozódik a védelem tétje, hogy a jelölt megérdemli-e vagy sem a tudományos fokozatot, holott e mellett még az is üdvös célja lehetne a nyilvános szakmai vitának, hogy a disszertáló újragondolhassa munkájának módszerét, a kifogásolt megállapításokat és érveket. Talán nem túl nagy kockázat azt állítani, hogy a védelemnek nemcsak a „lovaggá ütés” céhbéli és a nézőpontok szembesítésének tudományos haszna fontos, hanem a pedagógiai hatása is. A publikált könyvváltozat azonban befejezettségével, véglegességével kizárni látszik ezt, formalitássá változtatja a fölmerülő korrekciós javaslatokat, és az elfogadás vagy elutasítás dilemmájára szűkíti le az opponens mozgásterét. Jobb híján nem tehetek mást, mint hogy megpróbálom figyelmen kívül hagyni e kényszerű körülményt, és egy elképzelt „második kiadás” reményében igyekszem elvégezni – legalább részben – a majdani lektor dolgát.

Elsőként arra figyelmeztetném a szerzőt, hogy stílusában-nyelvében fésülje át figyelmesen a szöveget. Az én nyelvérzékemet mindenesetre sérti az, hogy milyen aggálytalanul él az „íródott/íródó” különféle változataival (pl. a 451. lapon a „megíródását” is felbukkan); helyenként valósággal tobzódik a szöveg ezekben a szörnyűségekben (pl. a 317. lapon háromszor egymás után; igaz, az utolsó Cséve Annától vett idézetben szerepel). A szenvedő szerkezet helytelen használatára más példa is akad (pl. a 245. lapon „az intézményrendszer megújulásának vágyáról”

esik szó, holott a „megújításának” lenne a megfelelő – nem látom be, hogy az intézményrendszert miért kell megszemélyesíteni). Úgy gondolom, az effajta szenvedő szerkezetek idegenek napjaink magyar nyelvszemléletétől, eltekintve egy, az irodalomelméleti szerepét túlhangsúlyozó irányzat vagy inkább csoport gyakorlatától, amelynek az alkotók személyiségét lebecsülő beállítottsága és a német tükörfordításoktól hemzseggő terminológiája szerencsére távol áll Szilágyi Zsófiától. Talán nem okoz különösebb nehézséget abban megállapodnunk, hogy Móricz Zsigmond regényei és novellái nem csak úgy „megíródtak”, hanem az említett szerző megírta őket. A megfogalmazásban jóval nagyobb műgondot kívánnék meg a disszertálótól.

Ami magát a könyvet illeti, olvasóként régóta nem volt részem ehhez hasonló végletes impressziókban: egyes részei lenyűgöztek, míg mások (visszafogottan fogalmazva is) igencsak elkedvetlenítettek. Sajnos egy opponensi vélemény szűkre szabott határai között csak ízelítőt adhatok abból, hogy a benyújtott munka milyen erényeit látom és milyen fogyatékoságait (de, tisztemből adódóan, az utóbbira helyezem a hangsúlyt).

Először módszertani és műfaji kérdéseket vetnék fel. Szilágyi Zsófia könyve egyaránt törekszik életrajzot és pályaképet adni. Mindkét célkitűzését fölöttébb indokoltnak tartom. Itt csupán emlékeztetnék rá, hogy napjainkban – amikor ismét örvendetesen megszorodtak a kritikai kiadások – a továbblépés egyik legnagyobb akadályának bizonyul a megbízható, szakszerű biográfiák és bibliográfiák kétségbeejtő hiánya. Arra is csak utalnék, hogy a hátrányos helyzet kialakulásáért nem kis felelősség terheli azokat, akik idejétmúlt pozitivista hagyományként becsülték, illetve becsülik le az életrajzot is, a pályaképet is, és e műfajok művelői – beleértve Szilágyi Zsófiát is – még mindig meglehetősen ellenszélben kénytelenek dolgozni. Messzemenően egyetértek a disszertálóval abban is, hogy mindkét műfaj egyaránt fontos, és hogy, mint írja, „nincs értelme a műveket kirekesztő írói biográfiának” (17. lap). Más lapra tartozik, hogy ezzel a döntésével tetemesen növelte feladatainak számát.

A Móricz-könyv szerzőjének ambíciója persze nagyobb annál, semhogy beérné azzal, hogy Nagy Péter 1953-as és 1975-ös, valamint Czine Mihály 1960-as és 1979-es, joggal elavultnak tartott Móricz-monográfiáit, illetve Bori Imre 1982-es „értelmezi kísérletét” vagy Vargha Kálmánnak Szilágyi által talán nem eléggé méltányolt 1962-es könyvét immár ideológiai kényszerek nélkül, filológiailag megbízhatóbban és az életmű időközben előkerült, korábban nem ismert részét is figyelembe véve új monográfiával váltsa fel. Magát a műfajt is meg szeretné újítani. A könyv bevezetőjében azt olvashatjuk, hogy „egy írói pálya esetében azért is látszik indokoltnak *történetekről* és nem *történetről*, *indulásokról* és nem *indulásról* gondolkodni, mert ma már világos, hogy nemcsak a szépirodalomban, de az irodalomról folyó beszédben sincs egyetlen történet.” (8.) Párhuzamként többek között a részben általam szerkesztett, 2007-ben megjelent vállalkozásra, *A magyar irodalom történeteire* hivatkozik (vö. a 2. jegyzetet).

Csakhogy a magyar irodalom folyamatát bemutatni merőben más feladat elé állít, mint egy – még oly nagy, Móriczot jellemző – írói életművet áttekinteni. A szépirodalom és az irodalmi élet természeténél fogva *plurális* képződmény. A hivatkozott folyamatrajz éppen abban kívánt szakítani a korábbi gyakorlattal, hogy abból indult ki: nem egyetlen hagyomány van, hanem sokféle, s az egyetlen kulturális örökségbe vetett hit már csak azért is félrevezető, mert arra ösztönöz, hogy az irodalom múltját valamifajta *üdv történetnek rendeljük alá*. Következésképp elhibázott dolog az irodalomnak (egészében) egységes fejlődéstörténetet tulajdonítani, valaminő középpontban álló értékhez mérhető teleológiával, hanem sok-sok kis magába záruló történetből álló hálózatként kell felfognunk, sok-sok kis önmagát tételező, különálló teleológiával, amelyek között létesül vagy nem létesül kapcsolat. Úgy látom, hogy más a helyzet az írói életmű esetében, ahol *lehetséges* és *létezik* is egységesítő alap: magának az *írónak személyisége* (a szó szemléleti és poétikai értelmében), amely megszűri és a csak rá jellemző sajátos konfigurációvá alakítja a különféle hagyományokat. Ez nem jelent valamifajta célelvű fejlődéstörténetet, ámbár hajlunk rá, hogy az

esztétikailag jelentős művet (műveket) megtegyük a pálya tetőpontjának, és az író többi alkotását ehhez képest kíséreljük meg pozícionálni. Móricz hatalmas és remekművekben gazdag életműve esetében persze elesik az a kísértés, hogy valamifajta egyenes vonalú fejlődésívet próbáljunk meg konstruálni.

Magától értetődik, hogy az írói pálya bővelkedhet fordulatokban, de ezeket erős túlzás volna megannyi új indulásnak és ebből kibontakozó új történetnek beállítani. Más kérdés, amikor valakinek (mint pl. Jókainak) átmenetileg megszakad az írói pályája, mert rövidebb-hosszabb ideig a politika, az újságírás vagy más tevékenység elvonja az irodalom művelésétől, de ebben az esetben is legfeljebb újraindulásról szokás beszélni, nem új indulásról. Ha az író nem szélsőségesen skizoid alkat, aki egymás mellett több, karakterében egymástól alapvetően különböző életművet képes létrehozni (és bár erre is akad példa az európai költészetben, de ritka kivételnek számít), akkor joggal feltételezhetjük, hogy a radikálisabb szemléletváltások mélyén is kimutatható valamifajta összefüggő-egységesítő logika. Nem meglepő hát, hogy a nagyelbeszélés Szilágyi által megtagadott konvenciói az ő könyvében is érvényesítik erejüket. A disszertáció szerkezete úgy írható le, hogy a hagyományos monográfia műfaji mintájául szolgáló regénystruktúrát nem önálló, egyenrangú novelláknak megfelelő egységek váltják fel (mint az a szerző pluralizáló felvetéséből következne), hanem hosszabb-rövidebb, jól-rosszul szerkesztett, hol egy vagy több Móricz-mű, hol pedig egy-egy körülhatárolt életrajzi jelenség köré rendezett „novellaciklusok”. S jóllehet a szigorú időrendet nem egyszer megszakítják-megbontják az előre- és visszautalások, az életrajz egészében szükségképpen dominál a lineáris előrehaladás.

A szerző egy helyen eljátszik a gondolattal, hogy a monográfus milyen sok lehetőség közül választhat, amikor eldönti, hogy hol kezdje el története elbeszélését (12.). Valójában ez a döntés is (akár a többi, narrációval kapcsolatos döntés) nem annyira elvi, mint inkább *gyakorlati* jellegű. Részben a választott tárgy természetéből, illetve adottságaiból következik (pl. az apa

irodalmi szerepét nyilván behatóbban kell tárgyalnia egy Arany László-életrajznak, mint a Krúdyénak), részben pedig ismereteink adott készültségi fokától függ (pl. a Móricz-könyv erényei közé sorolom, hogy egyfelől sikeresen építi be történetébe az író korábban nem publikált, ismeretlen szövegeit, és így a terveivel és félbemaradt vállalkozásaival is megismertet, másfelől előszeretettel cáfolja az életrajzi pontatlanságokból származó és (vagy) kultikus indítékok által inspirált legendákat és torzításokat – ahogy az már a könyv kezdő fejezetében, a Móricz születésének időpontjával és helyszínével kapcsolatos adatok esetében is történik). E döntéseket persze még más szempontok is befolyásolhatják, így pl. az írói életmű megítélésének alakulása, a recepcióban bekövetkező *perspektívaváltások*. Én is elfogadtam korábban azt a közkeletű álláspontot, hogy Móricz a *Hét krajcár* című novellával robbant be az irodalomba, hiszen ettől kezdve tartja őt számon az irodalmi közvélemény. De ma már, annak tudatában, hogy az ifjúsági irodalommal foglalkozó irodalomtörténészek szerint Móricz gyermekversei hasonlóképp fordulatot hoztak, mondhatni, új korszakot nyitottak a maguk területén, mint a *Hét krajcár* vagy akár a *Sárarany* a magukén, hajlok rá, hogy Móricz jelentős íróvá válását előbbre helyezzem vagy legalábbis „több fordulás” folyamatnak tekintsem.

Nem kétséges, hogy Szilágyi Zsófia könyve kitűnően foglalja össze a Móriczra vonatkozó mai ismereteinket. Erényének tudom, hogy kedvét leli a kevésbé ismert és elismert művek bemutatásában is (pl. így kap viszonylag részletes kommentárt a két 1912-ben írt regény, *A galamb papné* és a *Kerek Ferkó*, vagy Móricz 1933-as műve, *Az asszony beleszólt*) és méltányolom, hogy igyekszik leszámolni sok meggyökeresedett értékítélettel (pl. jelentősebbnek láttatja, joggal, a korai novellák közül a *Csipkés Komárominét* a vele egykorú, agyonfavorizált *Hét krajcárnál*). Külön fejezetet szentel Móricz lesajnált és elhallgatott színházi működésének, amely többet ér annál, semhogy át kellene adni mindenestül a feledésnek. Szilágyi Zsófia nem kerüli meg az ún. kényes kérdéseket sem (pl. Móricz szexuális életéről), és kifejezetten bátornak tartom

azokat az életrajzi fejezeteket, amelyekben – dacolva a még ma is prúd és álszent közvéleménnyel – kendőzetlenül ír a nagy író nem kis emberi gyöngéiről is, szerencsétlen házasságairól és első feleségének öngyilkosságáról vagy a külvilág előtt gondosan titkolt viszonyáról Csibével.

Mint ahogy szakít azzal az álszemérmes korábbi gyakorlattal is, szerencsére, amely elhallgatta, hogy az irodalomnak *üzleti* oldala is van; Szilágyi Zsófia szavait idézve: „a Kádár-korszak Móricz-kutatása vagy kiiktatta az irodalom, az írói pálya és a pénz viszonyát a lehetséges szempontok közül, vagy a kapitalizmus rettenetes viszonyait próbálta demonstrálni”, holott „az is érdekes, hogy Móricznak a pénzhez való viszonya a személyiségét és az írói mentalitását miként világítja meg”, a pénz „nemcsak folyóiratkiadóként és magánemberként foglalkoztatta: téma volt számára, naplófeljegyzésekben, novellákban és be nem fejezett regényben egyaránt, és az irodalom eladhatósága sokszor befolyásolta abban is, miről és milyen módon írjon” (680-681.) Következésképp a *Kelet népe* szerkesztői és anyagi problémái együtt kapnak alapos bemutatást a könyvben. Már azt kevésbé értem, hogy Szilágyi miért nem jár el hasonló részletességgel a *Nyugatot* szerkesztő Móricz esetében is. Miközben joggal teszi szóvá a szakmunkák hiányát e területen, figyelmen kívül hagyja Buda Attila kitűnő könyvét (*A Nyugat Kiadó története*, 2000), így sem az nem derül ki, hogy Móriczot elsősorban az motiválta, amikor a *Nyugat* fő tulajdonosa lett, hogy pénzügyi befektetésnek tekintette, sem az, hogy később viszont azért volt kénytelen megválni a laptól, mert katasztrofálisan rosszul gazdálkodott. (Lehetséges persze, hogy Szilágyi Zsófia másként látja ezt, de akkor ellenérveket kellene felhoznia.)

A legnagyobb nehézséget nyilván az jelentette a Móricz-könyv szerzője számára, hogy jól elkülönítse az életrajz és a pályakép érvényességi köreit, és ellenálljon a csábításnak, hogy az *életrajzból magyarázza-vezesse le a művek jelentését*. Ráadásul e hatalmas életműbe nagyon különböző készültségi fokon álló szövegek tartoznak. Szilágyi Zsófia méltán hivatkozik arra, hogy a

Móricz-életrajz újragondolása és bevonása az értelmezésekbe már csak azért is elengedhetetlen, mert a hagyatékból újabban előkerülő írások (az első világháború idején írt *Tükör*-kötetek vagy a későbbi *Naplójegyzetek*) az életirodalommá formálásának különféle technikáit alkalmazó, de a nyomtatott művek mércéjével nem mérhető szövegek. A tudatosan életrajzi eseményeket elbeszélő regényeket pedig Szilágyi Zsófia előszeretettel szembesíti az író tényleges életrajzi adataival, és igyekszik kimutatni a szándékos pontatlanságok, illetve eltérések lélektani és művészi indítékait. De a Móricz-könyv számos helye mégis azt a benyomást kelti, hogy a szerzőnek nem mindig sikerült elkerülnie az életrajzból származtató értelmezést.

Például a *Rokonok* kommentárja döntően négy megállapításra épül: 1. a regény nem a dzsentriről szól; 2. a rokonság feltétlen támogatásának gyakorlatát Móricz saját életéből merítette; 3. a panama a 19. század utolsó harmadától a magyar irodalom kedvelt témája (tipikus modellje: Jókai Mór *Fekete gyémántokja*); 4. a szó- és motívumhasználat rendkívüli tudatossága jellemzi a regényt. A négy kiemelt sajátosság közül az első három kivezet a művilágából, és csak az utolsó nevezhető irodalminak. Ilyen arányok (pontosabban: aránytalanságok) mellett az a látszat (vagy talán nem is látszat) keletkezik, hogy a téma forrásvidéke mégiscsak az életrajz. E probléma különösségét még növeli, hogy egy helyen maga a kommentár is felveti az irodalmi illetéktelenség problémáját, de olyan fontosnak tartja a téves társadalmi csoporttal (a dzsentrivel) való megfeleltetés elutasítását, hogy vele szemben az életrajzi kártyát játssza ki aduként. Talán érdemes idézni a hivatkozott bekezdés néhány mondatát: „Nem a *Rokonok* értelmezéséhez segít hozzá, sokkal inkább Móricz életének megértéséhez, ha látjuk: ennek a regénynek a megírását messze nem pusztán egy nyugtalanító társadalmi kérdés inspirálhatta, döntő lehetett a személyes élethelyzet is az első ötlet megszületésekor. A regényalakokról gondolkodva nemcsak Janka-Lina párhuzamról beszélhetünk: legalább ennyire *ott van Adélka mögött Móricz Ida*. A testvérére rászoruló, az életét elrontó,

korábban kényeztetett, most nyomorgó, és ezért szívből sajnált hűg egyértelműen őt idézi meg.” (550., kiemelések tőlem – V. A.)

Egyúttal eljutottunk Szilágyi Zsófia könyvének legneuralgikusabb pontjához: ahhoz, hogy *a művek irodalmi-poétikai elemzése rendre elmarad*. Egy ilyen beláthatatlanul nagy életmű esetében a hiányok persze elkerülhetetlenek, s ellenem lehet vetni, hogy nem férhet bele minden egyetlen kötetbe. Csak hát az arányokon múlik a dolog. Például az a fejezet, amelynek címe: *Egy kiadói reklámfüzet nyomában és az Úri muri értelmezésére vállalkozik*, egy szerintem inkább jópofának, semmint szerencsésnek nevezhető ötlettől vezérelve összeköti a regény vizsgálatát négy másik, időközben méltán elfeledett művel, melyeket ugyanakkor és az *Úri murival* együtt adott ki az Athenaeum Kiadó, mintegy sorozatként, *Korunk mesterei* felirattal, és a Móricz-hagyatékban fennmaradt kiadói prospektus úgy ajánlotta valamennyit, mint olyan könyveket, amelyek mindenkire szólnak. Szilágyi Zsófia úgy véli, hogy e választék alapján beleképzeltük magunkat a korabeli olvasó helyzetébe, aki „az Athenaeum Kiadó ösztönzésére” megvette és elolvasta Móricz (akkor) legújabb regényét (381.). Úgy gondolom, hogy bármit elképzeltünk ugyan, de pusztán a sorozat tényéből nem következtethetünk sokra, hiszen a korabeli olvasó dönthetett úgy is, hogy nem veszi meg az egész sorozatot és kizárólag az *Úri murit* olvassa el. S ami igazán érdekes lenne, tehát az, hogy miként vélekedett Móricz regényéről vagy akár a többiről is, dokumentum híján nem derül ki, – csak azt tudjuk meg Szilágyi Zsófia könyvéből, hogy ő maga mit gondol ezekről a művekről. S bizony nem sok hasznát látom az egybevetésnek, ha effajta konklúziókat eredményez, mint hogy az *Úri muri* feltűnően „múltba révedő könyv”, szemben a másik négygel, amely a jelenben, sőt kettő a jövőben játszódik. (387.) Természetesen nincs elvi kifogásom még ennél bizarrabb kiadástörténeti kirándulások ellen sem. Szilágyi Zsófia kísérlete önmagában érdekes tanulmány, de nem igazán alkalmas könyvfejezetnek, mert a négy

érdemtelen mű bemutatása szemlátomást elveszi a helyet az *Úri muri* elemzése elől.

A doktori tézisek 8. lapján az olvasható, hogy a szerző „a műelemzéseknél minden esetben a kontextuális megközelítésre” törekedett. Én úgy helyesbíteném állítását, hogy *a műelemzés helyén (vagy helyett) a legtöbb esetben a kontextus elemzése áll.* De itt is pontosítani szeretném bírálatom pozícióját: nem a kontextus értelmezését kifogásolom, ellenkezőleg, sokszor kifejezetten csodálom Szilágyi Zsófia jó szemét és érzékeny asszociációit, lenyűgöző tájékozottságát és magabiztos ítéleteit. Ugyanakkor féloldalasnak tartom kommentárjait, mert az irodalmiság szempontja nem érvényesül bennük. (Abból, hogy irodalmi műveket hasonlít össze, még korántsem következik, hogy ezeket *irodalmi műként* veszi számba.)

Egy, az érdeklődésemhez különösen közel álló részt választok példának, a *Kultúrák keresztútján* című fejezetet, melynek középpontjában a *Barbárok* című novella, az életmű egyik leginkább elismert opusa áll, és ahonnan sokat megtudunk Móricz és Kosztolányi kapcsolatának alakulásáról 1929 és 1932 között.

(Előljáróban, mintegy zárójelbe téve, megemlíteném, hogy nem tudok maradéktalanul egyetérteni a szerző vélekedésével, miszerint a *Barbárok* „fényét a magyar olvasók számára erőteljesen megkoptatta” az a körülmény, hogy gimnáziumi tananyag lett, sőt gyakran szerepel érettségi tételként is – vö. a 442. lapon. Meg kell vallanom, a hajdani tanügyi reform pozícionált szereplőjeként személyes felelősség terhel azért, hogy az 1978-as gimnáziumi tantervben a *Barbárok* kötelező olvasmány lett, és ma is úgy gondolom, hogy ennek eredményeként számos olyan ifjú olvasója lett Móricz zseniális művének, akihez különben talán el sem ért volna a novella „fénye”.)

A szóban forgó fejezet tematikusan négy szegmentumra tagolódik. Elsőként, Móricz Virág feltételezését követve, a *Barbárok* keletkezésének életrajzi hátterét és indítékát jelöli meg, amikor a novellát a kultuszállamtitkár

Pekár Gyula támadására írt művészi válasznak tekinti. Móricz remekműve éppen azon a napon jelent meg, 1931. április 12-én, amikor Zemplén vármegye az írórt „hazaárulásáért” elítélte – és ez csak a sokadik szomorú epizódja volt annak a hajszának, amely a felvidéki magyarságról tett nyilatkozatai miatt tört ki ellene. (441.) A fejezet második egysége a barbárság jelentésére kérdez rá, s nem kis leleménnyel teremt kapcsolatot a novella és a tiszazugi méregkeverő asszonyok archaikus világa között (Móricz az 1929 végén, 1930 elején lefolyt pert végigülte és cikkezett róla). (442–451.) Harmadszorra – mintegy ellenpontként – kerül sor Kosztolányinak a *Barbárokról* írt nagy hatású, a külső körülményeket figyelmen kívül hagyó, kizárólag a szöveget, illetve annak megalkotottságát elemző és méltató kritikájára, valamint ennek kontextusára, Kosztolányi és Móricz ellentétére és az ennek ellenére megvalósuló szolidaritásukra. (451–468.) A negyedik, utolsó egység a novellában szereplő motívumok vándorlásával, a *Barbárok* meséjének közép-európai rokonaival foglalkozik. (468–474.) Már e futó felsorolás is érzékeltetheti, hogy a fejezet túlnyomó része különféle kontextusokról szól, egyedül a Kosztolányi-kritika nyújthatna némi esélyt a novella szövegének vizsgálatára, ha nem váltana át itt is a szöveg a kritika háttéréként felfogott Kosztolányi-Móricz viszony bemutatására.

A továbbiakban ehhez a részhez fűznék néhány észrevételt. Szilágyi Zsófia úgy véli, hogy Kosztolányi írása – amely nem a *Barbárok* című novella, hanem a hasonló című novelláskötet recenziójaként jelent meg – a kötetkritika „különös változata” (451.), mert ezt az egy novellát úgy emeli ki, hogy a kötet többi darabjáról szót sem ejt. E gesztus pedig úgy is felfogható, mint a kötet egészének bár kimondatlan, de jól érzékelhető elmarasztalása (463.), mellyel Szilágyi tulajdonképpen egyetért. Én viszont nem értek egyet az ő feltevésével, és úgy gondolom, hogy itt az a különös helyzet áll elő: félresiklik a kontextusvizsgálat, nem tisztázza kielégítően a Kosztolányi-kritika megszületésének közvetlen indítékát. Megelégszik Móricz Virág feltételezésével, miszerint

Kosztolányi a Pen Klub elnökeként az onnan nem sokkal előbb kilépett Móriczot akarta volna megengesztelni (461.). Szilágyi ezt követően kitér arra, hogy Kosztolányi kritikája egy hónappal később jelent meg, mint hogy Móricz megkapta a Kosztolányi által neki és Krúdynak kijárt és megítélt Rothermerek-díjat, amely kiváltotta a konzervatív írók felháborodását, és Kosztolányi lemondatásához vezetett. Meglepő, hogy nem veszi észre: már ez a történet is megkérdőjelezi a fenti feltételezést, hiszen Kosztolányinak semmi oka nem volt Móriczot kiengesztelni.

De nem szorulunk találgatásokra, ugyanis maga Kosztolányi útba igazít e tekintetben. Az ő 1929-es, Adyt és kultuszát támadó különvéleménye után kirobbant botrány elvette a kedvét a további kritikaírástól. A Molnár Ákosnak írt, 1932. május 30-i keltezésű levelében lényegében erre hivatkozva menti ki magát, hogy miért nem recenzeálja a címzett új könyvét a *Nyugatban*, és röviden utal arra, hogy miért tett kivételt a *Barbárok* esetében: „A színházakról már egy éve nem írok, a könyvekről már több éve. (Egyetlen kivétel Móricz *Barbárokja* volt, de erre a közéleti zavar s személyes megtámadtatásom kényszerített.) [...] Én az évek során teljesen eltávolodtam az itteni kritika szempontjaitól, alacsonyoknak és kicsinyeseknek érzem azokat, teljesen más úton haladok, szinte légüres térben.” Úgy gondolom, Kosztolányi a megtámadtatásán a Pen Klub díjának odaítélése miatt őt ért kritikát értette. A *Barbárokról* írt, egyszerre szokatlanul magasztaló és tárgyyszerűen elemző kritikájával legalább utólag próbálta igazolni, hogy Móriczot nem érdemtelenül jelölte a díjra. A novelláskötet megjelenésének időpontját csupán felhasználta arra, hogy a már korábban remekműként felismert elbeszélést kellőképpen méltassa. Következésképp nincs különösebb jelentősége annak, hogy a kötet többi szövegéről nem írt.

Szilágyi Zsófia a *Barbárokról* szóló kritikát a *Marcus Aurelius* ismert sorával („Semmi, ami barbár, nem kell nékem, semmi, ami bárgyú”) köti össze (461.), a két író állítólagos ellentétét is az Ady-revízióra vezeti vissza, mikor is

Móricz úgy vette védelmébe Adyt, hogy sértően nyilatkozott Kosztolányiról. Az előbb idézett levélrészlet csak azt támasztja alá, hogy igen távoli összefüggés áll fenn Kosztolányi Ady-pamfletje és a *Barbárokról* írt kritikája között. (Merőben más a helyzet Móricz és Kosztolányi Arany János írói bátorságáról folytatott vitája esetében, amely valóban az Ady-polémia folytatásának is tekinthető.) Kétségtelen, Móricz nyilatkozata felbosszantotta Kosztolányit, de Babits volt az, akire igazán megharagudott. Mindez nem akadályozta meg őt abban, hogy Osvát halála után teljes erejével támogassa a *Nyugatot*, és föltehetően még kedvére is volt, hogy a szerkesztésért Móricz és Babits között folyó huzakodásból Móricz került ki előnyösebben. Téves az a beállítás is, mintha személyes ellentét okozta volna, hogy Kosztolányi neve lekerüljön a főmunkatársak névsorából (458.), hiszen *valamennyi* főmunkatárs nevét levetették az új szerkesztők. Sajnos még számos pontatlan állítás található Szilágyi könyvében, ami elkerülhető lett volna, ha figyelembe veszi az újabb szakirodalmat, többek között – bármennyire restellem, kénytelen vagyok hivatkozni rá – az én 2012-ben megjelent, Kosztolányi Ady-komplexumáról szóló könyvemet.

De az igazi problémát itt is az jelenti számomra, hogy nem bocsátkozik a könyv a *Barbárok* szövegelemzésébe, nincs mondanivalója a novella poétikai-retorikai sajátosságairól, holott erre kiválóan alkalmas lenne a novella, s még mintát is találhatna Kosztolányi kritikájában. Nem értem, hogy miért nem fogadja meg az ő szavait, miszerint „a kritika célja, hogy megértesse azt, ami voltaképp érthetetlen, hogy egy alkotást ízekre szedjen, hogy föltárja szerkezetét, hatóeszközeit, leleplezze művészi titkait”, és miért nem indul el azon a nyomvonalon, amit a Kosztolányi-kritika kínál: „Csoda ez a nyelv, a gondolatok sajátosságos, utánozhatatlanul-keleti tagolása, a szavak ázsiai tempója s messze-messze muzsikája, a pusztai emberek alanytalan, korcs mozdulatai, s olykor az elbeszélő hanyagsága is, aki hősei lelkiállapotába helyezkedve, öntudatosan vagy öntudatlanul, a pusztai barbár nyelvten szerint nem egyezteteti az értelmező jelzőt az előtte álló szóval, és ezt írja, amit kijavítani hiba volna:

»Elszáradt, régi nyomok, kéthetes.«»

Itt berekesztem kritikai megjegyzéseim sorolását, és opponensi tisztemből következően nyilatkozatot teszek a tudományos fokozat odaítélhetőségéről. Szilágyi Zsófia nagydoktori disszertációját – kifogásaimat és ellenvetéseimet fenntartva is – egészében jeles tudományos teljesítménynek tartom, és *feltétlenül javasolom, hogy a tisztelt Bíráló Bizottság elfogadja, és odaítélje a szerzőnek az akadémiai doktori fokozatot.*

Budapest, 2015. május 11.

(Veres András)

akadémiai doktor